

Adil Məmməd

Mən bu yazıda xalqımızın yetişdirdiyi, dünyaya bəxş etdiyi bənzərsiz və təkrarsız şair, böyük Rəsul Rzanın yaradıcılığından, ədəbiyyatımızda və mədəniyyətimizdə Anar fenomenindən danışmaq fikrində deyiləm. Bu böyük sənətkarlar barədə qiymətli, sanballı tədqiqat əsərləri - monoqrafiyalar, ədəbi-tənqidi, elmi-publisistik məqalələr yazılmış, ciddi elmi araşdırmalar aparılmışdır. Onların yaradıcılığının uzun illər və bəlkə də neçə-neçə əsrlər sonra da tədqiqatçıların diqqətində olacağı qənaətimdəyəm. Bir həqiqətə də sarsılmayan inamım var; onların yaradıcılığı barədə neçə-neçə illər sonra da yazanlar, danışanlar ədəbiyyat tariximizin keçmiş kimi yox, həmin dövrün ədəbi prosesinin bir parçası, ayrılmaz hissəsi kimi bəhs edəcəklər.

Bu yazıda başqa bir məqama toxunmaq istəyirəm. Artıq neçə illərdir ki, biz belə məqamlarla tez-tez rastlaşır, bəzən qəzəblənir, təəssüflənir, amma çoxumuzun münasibəti dediklərimdən o yana keçmir. Çox vaxt düşünürük ki, Rəsul Rza dahi sənətkardır, Anar qüdrətli yazıçıdır, xalq, oxucu onları yaxşı tanıyır, onlar barədə qərəzli yazanlara, böhtan atanlara baş qoşmağa dəyməz... və s. Bu düşüncələr bizi laqeydləşdirir, duyğusuz, üreksiz, bir qədər də dərinə getsək, şərə, pisliyə vərdiş edən biganələrə çevirir. Rəsul Rza və Anar haqqında həqiqəti yazmaq, demək yalnız onları müdafiə etmək deyil, (bəlkə də, onların ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin və mənəviyyatımızın ədəbi pasportuna çevrilmiş ölümsüz yaradıcılıqlarının müdafiəyə ehtiyacı yoxdur) ümumən Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin keşiyində durmaqdır.

Bu yazımda

bu iki böyük sənətkarın adını qoşa çək-məyim onların ata-oğul olması ilə bağlı deyil. Səbəbi çox sadədir. Son illər ərzində Anarı bəyən-məyənlər, onu tənqid edənlər bir neçə cümlə Anar haqqında yazdıqdan, söylədikdən sonra dərhal Rəsul Rzaya keçid alır, Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında misilsiz xidmətləri olan böyük şairin, əvəzsiz şəxsiyyətin işıqlı ruhundan utanmadan, xəcalət çəkmədən onun yaradıcılığı və şəxsiyyəti barədə bəsit, səviyyəsiz fikirlər söyləyir, hər vachlə oxucuların və dinləyicilərin fikrini çaşdırmağa çalışırlar, və ya əksinə Rəsul Rzanın bizdən 100 illərlə öndə olan poeziyasını başa düşməyən, dərk etməyən, bəzən də başa düşüb, lakin etiraf etmək is-

təməyənlər şairin yaradıcılığı, şəxsiyyəti barədə 1-2 qərəzli fikir söylədikdən sonra, necə deyirlər, odlarını, sularını götürüb düşürlər Anarın üstünə.

Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətində eyni ailəyə məxsus onlarla sənətkarın adı həmişə məlumdur. Bunlar arasında şairlər, yazıçılar da var, bəstəkarlar, rəssamlar, rejissorlar, aktyorlar da.

Hələ indiyə kimi mənə rast gəlməyib ki, ata şair, yazıçı, rəssam, bəstəkar və ya başqa bir sənətkar haqqında tənqidi fikirlər söyləyən, yazan şəxs onun övladının da ünvanına hədyanlar söyləsin. Yaxud, sənətkar övladı tənqid edən sənət bilicisi onun sənətkar valideyninin ruhunu incitsin.

Təkcə Rəsul Rza və Anardan savayı...

Məgər Anarın günahıdır ki, onun valideynləri şair olub. Atası Rəsul Rza Azərbaycan poeziyasında yeni ədəbi məktəb yaradıb, Azərbaycan dilinin, Azərbaycan ruhunun keşiyində dayanıb. Haqsız hücumlara məruz qalsa da, əyilməyib, sınımayıb, neçə-neçə istedadlı gənci qoruyub, Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı naminə müdafiə edib...

Bəlkə Rəsul Rzanın günahıdır ki, onun oğlu Anar yalnız ədəbiyyatımızın deyil, mədəniyyətimizin bir çox sahələrinin inkişafında əvəzsiz işlər görüb...

Məni bu sətirləri yazmağa LAF TV-də Ləman Əliəşrəf qızının aparıcısı olduğu verilişdə Şərif Ağayarı çıxışı oldu. Əsəd Cahan-girin opponenti kimi verilişə təşrif gətirmiş Şərif Ağayar nə barədə danışacağını unudub, bağladı Anarı tənqid etməyə. Onu orta səviyyəli yazıçı adlandırdandan sonra Rəsul Rza haqqında danışmağa başlayanda təəccüblənmədim. Çünki yuxarıda qeyd etdiyim kimi, artıq biz buna vərdiş etmişik. O, Rəsul Rzanı ittiham edərkən, öz ələmində yaqın düşünürmüş ki, nəse böyük bir sirrin üstünü açıb, ya da Amerikanı Kolumbdan əvvəl o, kəşf edib.

1937-ci ildə

keçmiş SSRİ-də tüğyan edən repressiyadan danışan Şərif Ağayar Rəsul Rzanı günahlandırır ki, niyə o, 1939-cu ildə Yazıçılar İttifaqının sədri seçilib. Görəsən, Şərif Ağayarı məlumatı varmıdır ki, 1937-39-cu illərin tufanında, qara yellərində öz qəlbini, vicdanını qoruyan, təmiz saxlayan, ümumi xora qoşulub, öz qələm yoldaşlarına böhtan atmayan bir neçə sənətkardan biri də Rəsul Rzadır. Məhz bu ləyaqətin sahibi olduğuna, o mənhus illərin sınağından başıuca çıxdığına görə, yalnız Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, bütün Sovet İttifaqı ədəbiyyatında repressiya qurbanlarının acı taleyini əks etdirən, onların xatirəsini əbədləşdirən ilk poetik əsəri - "Qızılgül olmayaydı" poemasını yazdı. Bu əsəri həmin illərdən başıuca

çıxan, xalqının, qələm dostlarının gözüne dik baxan, həmin illərin qurbanlarının ruhu qarşısında öz şair, vətəndaş vicdanının ləkəsizliyinə, təmizliyinə inanan insan yarada bilərdi.

Görəsən, Şərif Ağayar Rəsul Rzanın "Füzuli", "Qızılgül olmayaydı", "Bir gün də insan ömrüdür", "Son gecə" və s. poemalarını və hər biri bir ədəbi kəşf sayıla bilən yüzlərlə şeirlərini, "Rənglər" silsiləsini, "Mənim fikrimcə", "Duyğuların izi ilə" kitablarını, Ali sovetdə, Yazıçılar İttifaqında Azərbaycan dilinin saflığını qorumaq üçün yazıçıların və mətbuatın görməli ol-duqları işi barədə etdiyi çıxışları oxuyubmu? Şərif Ağayara xatırlatmaq istəyirəm ki, həmin o qanlı-qadalı illərdə bəzi alimlər, yazıçılar, rəhbər partiya və sovet işçilərindən tutmuş adi məmura qədər bir çoxları öz yazısını, nitqini yerli-yersiz rus sözləri ilə "zənginləşdirəndə" Rəsul Rza bir vətəndaş qeyrəti ilə, necə deyirlər, "kəfəninə boynuna dolayıb" Ali Sovetin sessiyasındakı çıxışında böyük cəsarətlə deyirdi: "... "Kommunist" qəzeti hansı əsasa görə və haqla maliyyə, vətəgə, təpə, məhsul, həvəs, fincan sözləri varkən finans, promisl, sopka, produkt, stimol, çaşka və bu kimi sözləri özbaşına bizim dilimizə soxur? "

Bu sözlərə görə

Rəsul Rzanı ən azı Sibirin gəder-gəlməzinə göndərə bilərdilər. Yüksək dövlət kürsüsündən bu sözləri söyləyərkən Rəsul Rzanın cəmi 29 yaşı vardı.

Bu gün Bakının küçələrində gəzərkən yüz-lərlə dükan, aşxana (yeməxana, restoran), bərbərxana, gözəllik salonu, müalicə, tibb evi və s. üzərində əcaib-qəraib adları oxuyanda hansımız səsimizi çıxarır, mətbuatda münasibətimizi bildiririk, Şərif Ağayar? Halbuki yaşadığımız cəmiyyətdə heç kim öz fikrinə, əqidəsinə və sözünə görə təqib olunmur. Mən hər dəfə bu eybəcərliklərlə rastlaşanda deyirəm: "Yerin görünür və əbədi olaraq da görünəcək, Rəsul Rza!"

Rəsul Rza bəşəriyyətin başı üstündən Domokl qılıncı kimi asılan dərdləri, təhlükələri qələmə alırdı:

Dünya yuxusuzdur, ağlaya bilmirəm. Ölüm ömrü pusur ağlaya bilmirəm. Raketlər xərabə qusur, ağlaya bilmirəm.

İnsanlığı gözləyən təhlükələrdən bizləri xəbərdar edən böyük ustad yazırdı:

Ən dəhşətli nüsxə insanlar içindədir.

Bu gün iddiası qabiliyyətini, istedadını dəfələrlə üstələyən insanlar haqqında yazılıb ele bil bu misrələr.

Umacaqsız bir ömür yaşayan Rəsul Rzanın bəlkə də poeziyamızın ən faciəvi nümunələrindən biri olan "Unutmayın" şeirində insanlardan yeganə bir istəyi əks olunub:

Mən xoşbəxt oldadı, tabutumu özüm apara bilsəm! Adımı, xatirəmi yazılı nitqlərdən, sərin ahlardan qopara bilsəm...

Mən böyük ustada xitabən deyirəm: Sizi tanıyanların çoxu XX əsrdə qaldı, bir qismi XXI əsrdə qalacaq... Sizin yolunuz isə sabahdır. Sizdən bir təmənnamız da var, bizdən də gələcək əsrlərə salam aparın.

Rəsul Rzanın bu gün Azərbaycan ədəbiyyatının ən qüdrətli nümayəndələrindən hesab edilən Əli Kərim, Fikrət Sadiq, Fikrət Qoca, Ramiz Rövşən, Vaqif Bayatlı, Mövlud Süleymanlı, Vahid Əziz və adını çəkmədiyim onlarla şair və yazıçını vaxtilə haqsız hücumlardan qoruduğundan Şərif Ağayarı xəbəri varmı? Şərif Ağayarı Rəsul Rzanın redaktorluğu ilə ərşəyə gələn və yayılmasına qadağa qoyulan yaşlı üz-lü, mayası milli ruhla yoğrulmuş Ensiklopediya barədə görəsən, məlumatı varmı?

Bu sualların sayını xeyli artırmaq da olar. O ki qaldı Anar barədə onun dediklərinə, mən mərhum Vaqif Səmədoğlunun bir fikri ilə Şərif Ağayarı cavablandırmaq istəyirəm. Televiziya-da Anar barədə danışan Vaqif Səmədoğlu deyirdi ki, kimsə deyə bilər ki, mən Anardan yaxşı romanlar yazıram, bir başqası isə iddia edər ki, mənim dram əsərlərim Anarınkindən güclüdür. Biri kinossenarilərini, digəri çəkdiyi filmlərin, yazdığı məqalələrin daha güclü olduğunu və ya musiqini Anardan yaxşı bildiyini söyləyər. Buna heç kim etiraz etmir. Hər kəsin öz fikri var. Lakin heç kim deyə bilməz ki, bu sadalananların hamısını birlikdə götürdükdə, o, Anarın etdiklərini Anar səviyyədə edə bilər.

Burada mənə ancaq bunu demək qalır: "Allah sənə rəhmət eləsin, Vaqif müəllim"

Bir yazıçı kimi

Anardan danışarkən mən onun dünya şöhrətli "Ağ liman", "Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" əsərlərinin, çoxdan Azərbaycan sərhədlərini aşaraq müəllifinə şöhrət qazandırmış klassik hekayələrinin adını çəkməyəcəm.

Şərif Ağayarı dedi-qodudan macalı varsa, Anarın "Macal" povestini də oxusun.

Anarın kino yaradıcılığı Azərbaycan kinosunda yeni bir mərhələdir. Görkəmli kinoşünaslar onun Azərbaycan kinosuna verdiyi töhvələr, gətirdiyi yeniliklər barədə yazmışlar və yaqın ki, gələcəkdə də yazacaqlar. Mən yalnız onun iki filmi - dahi Mirzə Cəlil və Üzeyir bəy Hacıbəyov haqqında bədii-sənədli, publisistik

filmlərini yada salmaq istəyirəm. Bu filmlərdə Anar Azərbaycan xalqının bu iki dahi oğlunu Azərbaycana (bəli, məhz özümüzə!) və dünyaya tanımaq baxımından ən azı böyük bir elmi-tədqiqat institutunun gördüyü iş qədər iş görmüşdür.

İradə Tuncayın Anar haqqında vaxtilə yazdığı "Quo vadis?" adlı yazıdan bir neçə cümləni oxucuların, ele Şərif Ağayarı da diqqətinə çatdırmaq istəyirəm:

"Rəvayətə görə Neronun təqiblərindən qaçıb qurtarmaq istəyən Apostol Pyotr Romadan çıxanda şəhər darvazasının önündə İsa peyğəmbərlə rastlaşır və heyrətlə soruşur: "Quo vadis, Domine?" (Hara gedirsən, İlahi?) "Romaya! Yenidən çarmıxa çəkilmək üçün", - deyir peyğəmbər və qeyb olur. Pyotr utanıb geri qayıdır. Onu da Romada əzabla qətlə yetirirlər.

Ədəbiyyat da Tanrıdı, dindi, siz də onun müridləri, Anar müəllim".

Anarın çoxcəhətli yaradıcılığı

haqqında düşünəndə ilk yadıma düşən böyük Cəfər Cabbarlı olur; şair, nasir, dramaturq, tərcüməçi, teatrşünas, rejissor, ssenariçi, musiqi bəstəçisi Cabbarlı... XX əsrin 15-34-cü illərində Cəfərin etdiklərini Anar XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, bu gün də etməkdə davam edir. Təbii ki, özünəməxsus, orijinal şəkildə və yeni keyfiyyətdə.

Şərif Ağayar deyir ki, atası Rəsul Rza kimi Anarın da bəxti gətirmişdir. Şərif Ağayar unutmamalıdır ki, bütün yaradıcı şəxsiyyətlər bəxti gətirən insanlardır. Onların bəxti onda gətirib ki, on minlər, yüz minlər içərisindən Allah onları seçib və onlara istedad verib. Rəsul Rza və Anar kimi böyük ədiblər Allahın verdiyi istedadla gərgin zəhməti birləşdirib ölməz sənət əsərləri yaradıblar. Bəziləri isə, Şərif Ağayar kimi, Allahın onlara verdiyi istedadı dedi-qoduya, böyük sənətkarlara, sözün və ədəbiyyatın keşiyində duranlara ləkə vurmağa yönəldirlər.

Şərif Ağayar çıxışında dedi ki, onun əsərlərindəki obrazlardan biri belə ifadə işlədib: "Qullar İsaya daş atdılar". Mən həmin əsəri oxumamışam. Amma ifadə xoşuma gəldi. Vaxtilə qullar İsaya daş atırdılar, həmin qulların varisləri isə bu gün Rəsul Rzaya daş atırlar.

Mən kiçik qeydlərimi Rəsul Rzanın "Tənqid nəcib sənətdir" şeirindən bir neçə misra ilə bitirmək istəyirəm.

"İstəyirsən sözünü Kükrəyən alovla yaz, İstəyirsən buzla yaz. Bircə şərti unutma! Nə yazsan, namusla yaz! ... Xalq, oxucu adından Yazmayın: filan, filan! Sənət idman deyil ki, Qazansın çox tullanan..."